

## ГЕНЕЗИС ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

**Олефір І. В.,**

*аспірант кафедри суспільно-політичних наук,  
глобалістики та соціальних комунікацій*

*Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

У статті дається аналіз трансформації інформаційного суспільства, яку воно пройшло від початку його зародження до утворення глобального інформаційного середовища. Розглянуто перші теорії, які визначили суть інформаційного суспільства та його відмінність від попереднього суспільного устрою. Зокрема, зазначено, що інформація та знання в умовах глобалізації перетворюються на найважливіші засоби, за допомогою яких здійснюється комунікація в сучасному суспільстві. Процеси глобалізації стали причиною зародження глобального інформаційного середовища, яке характеризується інтеграцією інформаційних систем у єдину світову економіку.

В статье подано анализ трансформации информационного общества, которую оно прошло с момента его основания до создания глобальной информационной среды. Рассмотрено первые теории, которые определили суть информационного общества и его отличие от предыдущего общественного строя. В частности, определено, что информация и знания в условиях глобализации превращаются в самые важные средства, с помощью которых создается коммуникация в современном обществе. Процессы глобализации стали причиной зарождения глобальной информационной среды, которая характеризуется интеграцией информационных систем в единую мировую экономику.

The article gives the analysis of the information society transformation, which it went through from the beginning of its emergence to formation of the global information environment. The first theories, which determined the essence of the information society and its distinction from the previous social system, were considered. In particular, it is noted that information and knowledge in the conditions of globalization, turn into the most important means by which the communication is carried out in modern society. The processes of globalization have become the cause of the global information environment emergence, characterized by the integration of information systems into a single world economy.

**Ключові слова:** глобалізація, глобальне інформаційне суспільство, інформаційне суспільство, інформатизація, інформаційно-телекомунікаційні технології.

---

**Постановка проблеми.** Нинішнє століття характеризується зародженням та стрімким розвитком глобального інформаційного суспільства, яке викликане інформаційно-телекомунікаційною революцією, швидким запровадженням інформаційних технологій в усі сфери суспільного життя, зародженням та подальшим розвитком глобальної інформаційної економіки, впровадженням електронного врядування, створенням глобального мережевого суспільства.

Але, перш ніж набути глобальних масштабів, інформаційне суспільство пройшло шлях від дослідження теорій, які визначили його настання, до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя по всьому світу.

Першими авторами, які почали досліджувати настання інформаційного суспільства, були Д. Белл, П. Дракер, Й. Масуда, М. Кастельс, А. Тоффлер та інші. Вітчизняна наукова думка визначається такими вченими, які досліджували зародження і розвиток інформаційного суспільства: Р. Войтович, К. Гуцал, Є. Максименко, А. Прокопенко.

**Мета статті** полягає в дослідженні теорій формування інформаційного суспільства від часу його зародження до сьогодення.

**Виклад основного матеріалу.** Процеси глобалізації, які спостерігаються в сучасному світі, мають за основу інформаційні технології та Інтернет, що є фундаментом глобальних процесів та формують інформаційний простір, який розповсюджується по усьому світу.

Перш ніж досліджувати інформаційні технології та їх вплив на глобальні світові процеси, необхідно проаналізувати саме поняття «інформаційне суспільство», історію його виникнення та умови, що стали причиною його зародження та розповсюдження.

Концепцію інформаційного суспільства було вперше розроблено у Японії в кінці 60-х років, коли професор Токійського технологічного інституту Ю. Хаяши запропонував цей термін. З огляду

на те, що японський варіант інформаційного суспільства було розроблено для вирішення японських економічних задач, це обмежувало характер його застосування та зменшувало можливості.

У 70-ті роки французьким соціологом А. Туреном було видано роботу «Постіндустріальне суспільство» [10]. У ній було проаналізовано кризу індустріалізму, що тоді панувала у світі. А. Турен стверджував, що криза індустріального суспільства спричинює шкоду не лише інститутам суспільства, а й соціологічній організації та мотивації людини. Через це А. Турен під час формулювання поняття «інформаційне суспільство» зосереджував свою увагу на певних економічних відносинах. А. Турен акцентував на тому, що в процесі телекомунікаційної революції відбувається вдосконалення інвестиційної та управлінської політики.

З виходом книги Д. Белла «Настання постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозу» [11] настає новий етап у розвитку концепції постіндустріалізму.

У цій роботі Д. Белл ділить історію людства на три стадії – аграрну, індустріальну та постіндустріальну. Характеризуючи постіндустріальне суспільство, Д. Белл керувався характеристиками індустріального суспільства, основу якого складають виробництво речей і машин, що виробляють речі. Тому були визначені такі ознаки постіндустріального суспільства:

- виробництво послуг починає переважити над виробництвом речей; послуги стосуються більше медицини, освіти, досліджень та управління. Це призводить до збільшення професіоналів та інтеграції їх до суспільства;

- на відміну від індустріального суспільства, яке було спрямоване на виробництво машин та організацію людей для їх виробництва, в постіндустріальному суспільстві перевага надається знанням. Незважаючи на те, що знання необхідні для існування будь-якого суспільства, постіндустріальне суспільство приділяє більше уваги теоретичним знанням. Специфіка теоретичних знань полягає в тому, що вони можуть використовуватися для передачі досвіду та інтеграції різних сфер життя суспільства. Приділяючи увагу інноваціям та соціальному контролю за змінами, сучасне суспільство намагається спрогнозувати майбутнє та здійснити відповідне планування. Через це теоретичне знання стає вирішальним, оскільки воно дозволяє зрозуміти зміни у сутності інновацій;

- орієнтованість на майбутнє означає, що у постіндустріальному суспільстві приділятиметься значна увага контролю за технологіями, їх оцінкам та технологічному прогресу.

На думку Д. Белла, постіндустріальне суспільство буде характеризуватися новою інтелектуальною технологією, що використовуватиметься для прийняття управлінських рішень. Ця нова інтелектуальна технологія у XXI ст. в постіндустріальному суспільстві замінить машинні технології, які переважали в індустріальному суспільстві. Комп'ютер перетвориться на головний інструмент, який буде використовувати цю інтелектуальну технологію.

Ознаки нового суспільства Д. Белл визначив через точність змін, які існують у сучасному суспільстві. Отже, він виокремив ознаки, які стали притаманні новому суспільству.

Характеризуючи концепцію нового укладу, Д. Белл визначив, що у XXI ст. основне місце в економіці та соціальному житті для виробництва знань та для діяльності людини будуть займати телекомунікаційні технології.

Для розуміння телекомунікаційної революції Д. Белл визначає такі характерні аспекти [1, с. 22]:

- перехід від індустріального до сервісного суспільства;
- для здійснення технологічних інновацій вирішальне значення має кодифіковане теоретичне знання;

- нова *інтелектуальна технологія* перетворюється на основний інструмент системного аналізу і теорії прийняття рішень.

У 1980 році у книзі «Соціальні рамки інформаційного суспільства» [12] Д. Белл вводить відносно нове тоді поняття «інформаційне суспільство». Внаслідок цього в ідеях Д. Белла відбувається конвергенція постіндустріального та інформаційного суспільств. Оскільки основою визначення структури інформаційного суспільства є інформація, то Д. Белл назвав постіндустріальне суспільство інформаційним.

Д. Белл висловлює думку, що інформаційне суспільство – це нова назва постіндустріального суспільства, основою якого є інформація. Інформацію Д. Белл визначає як наукове теоретичне знання. Інформаційне суспільство включає в себе усі основні характеристики постіндустріального суспільства. До них належать економіка послуг, створення та впровадження нових інтелектуальних технологій. Центральна роль відводиться теоретичним знанням та орієнтованості на майбутнє. Ключовим фактором становлення постіндустріального суспільства є кібертехнології, які відіграли головну роль в організації та обробці знань та інформації. Через це таке суспільство повинно називатися інформаційним. Як він зазначав, у майбутньому спостерігатиметься перехід суспільства з посиленого виробництва предметів споживання до виробництва послуг (розвиток послуг культурного та побутового значення, створення великої кількості різноманітної інформації, висока поінформованість людини про людину та про усе інше суспільство). Завдячуючи новим технологіям, систематично буде

відбуватися зниження матеріалоємності виробництва, підвищуватиметься енергоефективність, знизиться навантаження на транспорт, оскільки впровадження нових засобів масової телекомунікації призведе до скорочення зайвих поїздок і перевезень. Збільшення кількості комп'ютерів та зниження вартості комп'ютерних операцій призведе до поєднання різних засобів і шляхів передачі даних, що зробить використання комп'ютерних технологій незамінним у новому суспільстві. Якщо проаналізувати сучасний рівень розвитку інформаційного суспільства, то автором були зроблені цілковито реальні прогнози.

Ще одним провідним представником, який досліджував інформаційне суспільство, був японський вчений Й. Масуда. У книзі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [13] він висунув низку таких принципів формування інформаційного суспільства:

- в основі нового суспільства будуть лежати комп'ютерні технології, які посилюватимуть, а частково і зменшуватимуть розумову діяльність людини;
- за допомогою інформаційної революції створиться нова виробнича потужність, яка спричинить виробництво великої кількості інформації, технологій та знань;
- розширяться можливості розвитку співробітництва та вирішення проблем;
- інтелектуальна економіка стане провідною галуззю, в якій будуть акумулюватися результати виробництва;
- цінність часу перетвориться на основну мету у новому суспільстві.

Звіти про явище інформаційного суспільства та його характеристика були представлені уряду Японії низкою дослідницьких організацій та інститутів. Основний акцент у цих звітах робився на тому, що завдяки процесам комп'ютеризації в інформаційному суспільстві людям буде наданий доступ до надійних джерел інформації, що забезпечить високий рівень автоматизації виробництва та знизить рівень ручної роботи населення. У самому продукті виробництва збільшиться частка інновацій, дизайну і маркетингу, що свідчатиме про збільшення частки інформації у виробництві. Це призведе до того, що рушійною силою розвитку суспільства стане виробництво не матеріального продукту, як було досі, а інформаційного [13, с. 29].

До того ж Й. Масуда прогнозував безкласовість і безконфліктність інформаційного суспільства. Воно буде суспільством злагоди з існуванням невеликого за розмірами уряду та державного апарату. Якщо в індустріальному суспільстві характерною рисою є споживання товарів, то в інформаційному суспільстві основною цінністю визначатиметься час. Саме такий варіант концепції інформаційного суспільства було представлено японському уряду для вирішення економічних завдань в майбутньому [4, с. 40].

Й. Масуда прогнозував, що в інформаційному суспільстві повинні бути реалізовані нові підходи до понять свободи та рівності. Вони проявлятимуться у свободі рівних можливостей та прийняття рішень. Оскільки основною категорією буде час, то ця свобода допоможе зрозуміти, як краще використовувати час для досягнення мети. Управління часом перетворюється на основне людське право в інформаційному суспільстві [13, с. 46].

Ще одним представником, який досліджував інформаційне суспільство, був О. Тоффлер. У своїй книзі «Третя хвиля» [9, с. 69] він запропонував власну схему історичного суспільного розвитку. За його дослідженнями, історія цивілізації ділиться на три складові частини (хвилі): перша – аграрна (до XVIII ст.), друга – індустріальна (до 50 років XX ст.) і третя – постіндустріальна (починаючи з 50-х років XX ст.).

Під час першої хвилі основу складає сільське господарство. Друга хвиля, що настала після першої, була викликана індустріальною революцією. На зміну індустріальному розвитку прийшла інформаційна революція, яка ознаменувала настання третьої хвилі. Індустріальні зв'язки змінюються інформаційними зв'язками. Через те, що об'єкт і рух інформації у новому суспільстві постійно будуть зростати, О. Тоффлер визначив його як інформаційне. Визначальну роль в інформаційному суспільстві, на думку О. Тоффлера, буде відігравати фактор знань. О. Тоффлер визначає будь-яке суспільство як систему, яка має в собі три основи:

- сила, яка переважала в доіндустріальну епоху;
- гроші, які були основою розвитку під час індустріальної епохи;
- інформація та знання, які стали основою сучасного суспільства.

Прогнозуючи розвиток інформаційного суспільства, О. Тоффлер передбачив такі риси нової ери: зростання інформаційного обміну, трансформація економіки, зближення виробництва і споживання, деконцентрація виробництва і населення, солідарні відносини між людьми та індивідуалізація особистості, глобалізаційні процеси та космополітизація суспільства тощо.

Ідеї про зародження глобального інформаційного суспільства зароджуються у 90-х роках. Одним з перших, хто почав досліджувати перехід інформаційного суспільства на глобальний рівень, був М. Кастельс. У своїй роботі «Інформаційна ера: економіка, суспільство та культура» [7, с. 42–43], що була опублікована у 1996–1998 роках, він проводить аналіз тенденцій, що відбуваються в сучас-

ному світі та призводять до формування мережевого суспільства. М. Кастельс досліджує глобальну економіку та міжнародні фінансові ринки, оскільки, за його переконанням, саме вони є основними ознаками нового світоустрою. Також вчений досліджує інформацію, яка є тим ресурсом, що легше за інші проходить крізь різноманітні перешкоди та кордони. М. Кастельс вважає інформаційну еру епохою глобалізації. На його думку, існує дві концепції: інформаційне суспільство та інформаціональне суспільство. Говорячи про інформаційне суспільство, він підкреслює роль інформації в суспільстві. Інформація, на думку М. Кастельса, використовується як передача знань, яка відбувалася в усіх суспільствах, зокрема і в середньовічній Європі. Термін «інформаціональне» М. Кастельс розуміє як форму соціальної організації, що за допомогою нових технологічних умов забезпечила генерування, опрацювання та передачу інформації як складової частини виробництва та влади. М. Кастельс пояснює інформаціональне суспільство за допомогою розмежування понять «промислове суспільство» та «індустріальне суспільство». На його думку, індустріальне суспільство – це не лише суспільство, де є виробництво (індустрія), але й суспільство, в якому усі сфери діяльності – від економіки до повсякденного життя – пронизані соціальними і технологічними формами. Це підтверджує результативність побудови концепції інформаційного (інформаціонального) суспільства, в основі якого перебувають теорії постіндустріалізму.

Відмінність у теоріях Д. Белла і М. Кастельса полягає в тому, що, характеризуючи постіндустріальне суспільство, Д. Белл вважав інформацію основним виробничим ресурсом, а М. Кастельс вважав інформацію сировиною, на яку впливає технологія в рамках цієї парадигми. Тобто інформація розглядалась як об'єкт, на який впливає технологія, і як суб'єкт, який впливає на технологію.

Ця теорія вплинула на виробничий і невиробничий аспекти праці, визначила місце інформації, яке вона посідає у сучасному виробничому процесі. Також почала приділятися увага віртуалізації, яка стала глобальною тенденцією сучасного життя [5].

Вищенаведений аналіз свідчить, що інформаційні технології, їх виробники, використання і розповсюдження є важливими складовими частинами глобалізації.

Світовий інформаційний простір формується за допомогою Інтернету та інформаційних технологій. Ці засоби складають техніко-соціальну основу глобалізації. Процес глобалізації розширюється через інформаційні технології та їх вплив на різні сфери суспільства. Отже, процес глобалізації призводить до формування нового стилю життя суспільства [8, с. 55].

Українська дослідниця К. Гуцал вважає, що за умов глобалізації провідні країни світу намагаються забезпечити собі найвищі місця в інформаційному суспільстві. Вона говорить про те, що інформаційна сфера формується внаслідок глобальної революції, яка породжена бурхливим розвитком інформаційних і комунікаційних технологій. У глобальному суспільстві обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних меж [3].

У праці «Генезис концепції інформаційного суспільства», яка видана В. Іжболдіним, зазначається, що інформатизація через свій вплив на світові події увійшла до сучасної світової історії та зайняла місце головного фактору глобалізації. Тому сьогодні пріоритетного значення набуває нематеріальний ресурс – знання (у порівнянні з матеріальним).

Також ще один український вчений Р. Войтович зазначає такі фактори розвитку інформаційного суспільства [2]:

- наявність глобальних засобів комунікацій (Інтернету, мобільного зв'язку), які стирають міждержавні кодони;
- утворення глобальної економіки з існуванням транснаціональних корпорацій (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку). Ці організації підмінюють собою національні механізми регулювання економічного розвитку і змінюють їх на транснаціональні;
- існування глобальної політики з панівними позиціями розвинених західних держав, лідером серед яких є США. Утворивши міжнародні організації (НАТО, «Велика сімка»), провідні країни світу реалізують політичні інтереси транснаціональних структур, а не національних держав;
- утворення глобальної культури, яка об'єднує майже усе населення планети, яке є споживачем однакової кінопродукції, музичних творів, художньої літератури;
- внаслідок міжнародного наукового обміну та розвитку світової академічної інфраструктури за допомогою електронних наукових журналів, міжнародних наукових соціальних мереж та інших ресурсів відбувається формування глобальної науки;
- англійська мова набуває глобального рівня з витісненням національних мов;
- стиль життя набуває глобального характеру, тобто споживання продукції, носіння однакового одягу, перегляд однакових фільмів та читання однакових книжок формують тотожний світовий світогляд на побут, що загрожує національній своєрідності та місцевій самобутності.

**Висновки.** Як видно з вищевикладеного, інтенсивний розвиток новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій перетворюється на двигун економічних, політичних та соціальних змін у світі за допомогою інформаційного обміну. Він впливає на відносини між країнами та на відносини

між приватними суб'єктами в інформаційному суспільстві. Рівень розвитку інформаційних ресурсів визначає потужність держави на міжнародній арені. Інформаційні ресурси стали причиною технологічного відриву одних держав від інших.

Такі провідні країни, як США, країни ЄС, Японія та інші приділяють значну увагу розвитку інформаційного суспільства. Сьогодні усе більше країн починають приділяти увагу інформаційному типу розвитку суспільства, оскільки саме він сприяє підвищенню рівня життя населення.

---

### Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / пер. с англ. 2-ое изд., испр. и доп. М.: Academia, 2004. CLXX. 788 с.
2. Войтович Р.В. Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05vrvosu.pdf> (дата звернення: 08.05.2018).
3. Гуцал К.А. Особливості й шляхи переходу України до інформаційного суспільства в умовах глобалізації. URL: [http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_cum/Dtr\\_sk/2012\\_4/files/sc412\\_9.pdf](http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_cum/Dtr_sk/2012_4/files/sc412_9.pdf) (дата звернення: 08.05.2018).
4. Джинчерадзе Н.Г. Інформаційна культура особистості. К.: Український центр духовної культури, ТОВ «МФА», 1996. 184 с.
5. Иванов Д. Виртуализация общества. Версия 2. 0. СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2002. 224 с.
6. Ижболдин В.А. Генезис концепции информационного общества: автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия». URL: [www.dissercat.com/content/genezis-kontseptsii-informatsionnogo-ob-shchestva](http://www.dissercat.com/content/genezis-kontseptsii-informatsionnogo-ob-shchestva) (дата звернення: 08.05.2018).
7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ., под науч. ред. О.И. Шкаратана. М.:ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
8. Прокопенко А.Н. Интернет как инновационное средство глобализации: дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11. Ростов на Дону, 2004. 174 с.
9. Тоффлер О. Третья волна / пер. з англ. А. Євса. К.: вид дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
10. Турен А. Постиндустриальное общество. М., 1986. 503 с.
11. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. N.Y., Basic Books Inc., 1973.
12. Bell D. The Social Framework of the Information society. Oxford, 1980.
13. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. Wash.: World Future Soc., 1983.